

SOUHRNÝ PŘEDNÁŠEK

Symposia Sekce dějin farmacie ČFS v roce 2017

Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti ČLS JEP ve spolupráci s dalšími institucemi a organizacemi pořádala v roce 2017 dvě tradiční symposia.

LXIII. symposium z historie farmacie se konalo dne 8. dubna 2017 v Hospitálu Kuks. Symposiu předcházela valná hromada Spolku pro vybudování Českého farmaceutického muzea a slavnostní zahájení letní návštěvnické sezony v ČFM s koncertem v hospitálním kostele Nejsvětější Trojice za účasti zástupců vedení Farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové, ČFM, ČFS i dalších hostů akce. V odpoledních hodinách následovaly příspěvky přednášejících symposia. V odborném programu bylo prezentováno šest přednášek domácích i zahraničních (Slovensko, Maďarsko) odborníků na rozličná aktuální témata z historie farmacie a souvisejících oborů. Účastníci dále měli možnost prohlédnout si expozice ČFM „Kouzlo apatyky“ a „Z apatyky do fabriky“.

Podzimní symposium pořádala Sekce dějin farmacie ČFS 1. listopadu 2017 v Praze, v prostorách Divadla Za plotem v areálu Psychiatrické nemocnice Bohnice. Symposium s názvem „Historia magistra vitae“ bylo věnováno významné osobnosti české farmaceutické historiografie, RNDr. PhMr. Pavlu Drábkovi u příležitosti jeho 85. narozenin. Zdravici oslavenci přednesli: za ČFS prof. PharmDr. Martin Doležal, Ph.D. (předseda) a Mgr. Ladislava Valášková, Ph.D. (předsedkyně Sekce dějin farmacie), za bývalé pracoviště oslavence, Státní ústav pro kontrolu léčiv, PharmDr. Marcela Škrabalová a za Společnost pro dějiny věd a techniky člen jejího výboru doc. Mgr. Karel Černý, Ph.D. Odborný program symposia zahrnoval pět příspěvků se zaměřením na dějiny léčiv, lékárenství a vztah farmacie a umění.

*PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D.
vědecká sekretářka Sekce dějin farmacie ČFS*

LXIII. symposium z historie farmacie a Otvírání muzea 2017
Kuks, 8. dubna 2017

FARMACEUTICKÉ VYSOKÉ ŠKOLSTVÍ VE STŘEDNÍ EVROPĚ V POLOVINĚ 20. STOLETÍ

TÜNDE AMBRUS

Ústav aplikované farmacie, Farmaceutická fakulta VFU Brno

e-mail: ambrust@vfu.cz

Příspěvek je věnován 65. výročí zřízení samostatných farmaceutických fakult v bývalém Československu a jeho hlavním cílem je poukázat na tuto, pro naši farmacii velmi významnou událost v širším společenském a mezinárodním kontextu. Vznik samostatných fakult zajišťujících pregraduální profesní přípravu farmaceutů byl všeobec-

ným evropským trendem již od třicátých let 20. století, včetně prodloužení doby výuky na plnohodnotné univerzitní studium (4, později 5 let). Studijní reforma, byť byla ze strany lékárnické veřejnosti již dlouhodobě vyžadována, byla v československých podmínkách v důsledku válečných událostí realizována v několika krocích až po skončení 2. světové války. Změněné společensko-politické podmínky po roce 1948 znamenaly další zásahy jednak do systému vysokého školství, ale i do způsobu organizace a řízení zdravotnictví. Tyto okolnosti výrazně ovlivnily studium budoucích farmaceutů. Vyvrcholením reformních kroků bylo zřízení samostatných farmaceutických fakult v Brně a Bratislavě v roce 1952. V příspěvku je podrobně představen vývoj postavení farmaceutického studia a fakulty v kontextu dějinného vývoje vysokých škol v Brně. Organizační změny a diskuze o nich se totiž nedotýkaly pouze farmaceutického studia, ale prakticky všech typů vysokých škol a studijních oborů, mezi nimi i oborů úzce souvisejících s farmacii (medicína, veterinární lékařství, přírodovědní obory apod.).

SLOVENSKÝ LEKÁRNICKÝ ROD GAJOVCOV A JEHO VÝZNAM PRE DEJINY CHORVÁTSKEJ FARMÁCIE A KULTÚRY

ANTON BARTUNEK

Katedra lékárenstva a sociální farmacie, Univerzita veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach, Slovenská republika

e-mail: esencia@stonline.sk

V roku 1793 sa do chorvátskeho mesta Krapina odsťahoval zo Slovenska lekárnik Ján Gaj (1754–1826), rodák z obce Štefanov pri Senici. Založil si tam rodinu a stal sa najprv provízorom tamojšej lekárne a nakoniec od roku 1886 aj jej vlastníkom kúpou od lekárnika Josefa Hartla. Gajovcom sa narodilo sedem detí. Najstarší syn Ivan Antun (1798) vyštudoval farmáciu a v roku 1828 prevzal po otcovej smrti jeho krapinskú lekáreň. Dcéra Ivana (1792) zostala verná rodinnej tradícii a vydala sa za lekárnika Coentelia zo Somoboru. Najmladší syn Ljudevit (1809) sa po absolvovaní ľudovej školy v rodisku stal študentom nemeckého gymnázia v Karlovaci a potom poslucháčom univerzít vo Viedni a Štajerskom Hradci. Štúdiá ukončil v Nemecku na univerzite v Lipsku, kde roku 1834 získal doktorát filozofie. Hoci bol pod vplyvom svojej matky, rakúskej Nemky, vzdelávaný v nemeckom duchu, už v tomto čase nastáva jeho duchovný prerod a začína sa venovať národnému obrozeniu chorvátskeho národa i slovanskej vzájomnosti. Jeho veľkými vzormi sa stali Pavol Jozef Šafárik a najmä Ján Kollár, s ktorým sa stretol v Budíne a potom aj vo Viedni a od ktorého prevzal mnohé rady a skúsenosti. Po návrate domov založil v Záhrebe tlačiareň, v ktorej vydával v dialektoch, ktorým rozumeli nielen Chorváti, ale aj Srbi, najprv v kajkav-

skom, potom v štokavskom nárečí prvé noviny v domácom jazyku *Novine hrvatske* i literárny časopis *Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska*. Ljudevit Gaj sa stal hlavným propagátorm tzv. ilýrskeho hnutia, ktoré sa postavilo proti agresívnej maďarizácii a dalo si za cieľ jazykové i národné zjednotenie južných Slovanov. Vypracoval chorvátsku abecedu, na rozdiel od predošlých zvyklostí v latinke, prijal do chorvátskeho jazyka podľa českého či slovenského vzoru dovtedy neznáme spoluhlásky č, š a ž. Tzv. gajica, Gajom vypracovaný a presadený spisovný jazyk, je dodnes platným jazykom Chorvátov. Poznáme tiež Gajove návštevy Slovenska i jeho úzku spoluprácu s Ľudovítom Štúrom, vzájomné stretnutie i korešpondenciu.

V roku 1940 obdržala redakcia stavovského časopisu *Slovenský lekárnik* list od záhrebského lekárnik Vladimíra Bartuliča, v ktorom líčil osudy rodiny Gajovcov a ich obrovský prínos pre národné obrodienie Chorvátov. O. i. v liste, ktorý časopis publikoval, jeho odosielateľ píše: „Už roky dostávam váš časopis a so spokojnosťou oceňujem vaše pokroky... My Chorváti si vážime syna slovenského národa, ktorý ako Slovák a Slovan dokázal uskutočniť znovuzrodenie chorvátskeho národa, ktorý mu bude naveky za to vďačný.“

Vnuk Ljudevita Gaja, Velimir Gaj, takisto vyštudoval farmáciu a jeho podpisový exlibris z roku 1873 nachádzame zhodou okolností v dizertačnej práci veronského rodáka Mauricia Fabyho z roku 1772, ktorý vtedy vyštudoval medicínu na lekárskej fakulte trnavskej univerzity.

ZDRAVOTNICKÁ SLUŽBA V ČESKOSLOVENSKÉM LEGIONÁRSKÉM VOJSKU (U PRÍLEŽITOSTI 100. VÝROČÍ BITVY U ZBOROVA)

FRANTIŠEK DOHNAL

Katedra sociální a klinické farmacie, Univerzita Karlova, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové
e-mail: dohnal@faf.cuni.cz

Samostatnou kapitolu vojenského zdravotníctví v období 1. svetovej vojny napsali príslušníci československých zahraničných jednotiek – legií v Rusku, Francii, Srbsku a Itálii (výrazné konsekvence vojenskej, politickej, štátovej). S najväčšími zvláštnosťami sa musela vyrovnat zdravotnícka služba v ruských podmienkach. Dôležitou súčasťou celkového vývoja a pôsobení čsl. vojska na Rusi bolo zdravotnícke zabezpečenie. Letos 2. července uplynulo 100 let od pamätnej bitvy u Zborova, ktorá mj. otvorila cestu k vytváreniu početného a samostatného čsl. vojska v Rusku. Zdravotnícke zabezpečenie v tej dobe spadalo pod organizáciu Ruskej armády, byť s podielom vlastného zdravotníckeho personálu, ktorý obecně provázala poväť výborné odborné úrovne. Zlom nastal na jaře 1918, zdravotnícka služba začala fungovať nezávisle. Priesun z Ukrajiny do Vladivostoku probíhal železničnými transporty (přepřevování byli i ranění z bitvy u Zborova a Bachmače). Dopřevázen byl přitom konflikty s vojsky obou protivníků občanské války v Rusku. Po konfliktu s bolševiky došlo k rozdělení do čtyř bo-

jových skupin podél železnice do Vladivostoku. Každá divize čsl. vojska sestavila sanitní vlaky (číslo 1, 2, 3), které byly organizovány jako divizní lazarety. Měly chirurgickou ambulanci s možností operačních výkonů při zastávkách; později vznikly ještě evakuační sanitní vlaky s číselným označením 4 a 5. V březnu roku 1919 byl zřízen Úřad zdravotnického náčelníka čsl. vojska v čele s plukovníkem MUDr. Vladimírem Haeringem. Vznikala dočasná „stálá“ zdravotnická zařízení, což znamená, že byly vytvářeny polní nemocnice ve stálých objektech v oblastech bojů a delších pobytů. Kromě oblasti Dálného východu, kde došlo v oblasti Vladivostoku k finálnímu vytvoření téměř desítky polních zdravotnických zařízení s určenou profilací (v návaznosti na pomoc loďstva USA a Červeného kříže), byla největší čsl. nemocnice v průběhu sibiřské anabáze vytvořena v Čeljabinsku (dva operační sály, rentgen). Zdravotnický materiál a léčiva byla v největší míře japonské, částečně americké (pěčí Červeného kříže USA). Dodávky se soustřeďovaly ve Vladivostoku, kde byl hlavní lékárenský sklad, jehož správcem byl MgPh. Červenka. Odtud byly expedovány postupně až do tří divizních lékárenských skladů (č. 1 Innokentěvská, u Irkutsku, č. 2 Tomsk a č. 3 Krasnojarsk).

LÉKÁRENSKÉ NÁDOBY V NEFARMACEUTICKÝCH MUZEÍCH V ČR II

ROBERT JIRÁSEK

Premediapharm s. r. o., Praha
e-mail: robert.jr@centrum.cz

Mnohá česká a moravská, na farmácii primárně se neorientující muzea, disponují ve svých fondech listinnými i trojrozměrnými památkami lékárenského charakteru. Nejčastěji bývají ve sbírkách zastoupeny historické skleněné a porcelánové stojatky různého provedení a z různých časových období. Rozdílný je taktéž stupeň zachovalosti (od intaktního stavu po torza), úroveň zpracování dokumentace a pozornost kurátorů, která je těmto předmětům věnována.

V depozitáři Národního zemědělského muzea v Praze, přesněji Muzea českého venkova, které je situováno v prostorách státního zámku Kačina, se krom jiného nacházejí lékárenské stojatky pocházející z lékárny „U bílého lva“ v Poděbradech a z lékárny „Na kolonádě“ tamtéž. První ze jmenovaných lékáren vznikla v roce 1815, zanikla roku 1963 a je spojena s lékárenskou rodinou Helličů. Nacházela se v čp. 33/I na Jiřího náměstí. Jeden z majitelů, PhMr. Jan Hellič (1850–1931), který lékárnou převzal roku 1874 od svého otce Emanuela, se kromě farmacie věnoval též archeologii a v letech 1883–1896 zastával funkci poděbradského starosty. Ve třicátých letech 20. století byla lékárna upravena podle návrhu pražského architekta Václava Kubíka (1903–1966).

Lékována „Na kolonádě“ byla otevřena roku 1936 (PhMr. Ferdinand Wurm) a existuje na stejném místě dodnes. Autorem architektonického návrhu byl taktéž Václav Kubík. Platila za první reprezentativní lázeňskou lékárnou

v tehdejší ČSR. Exteriér i interiér lékárny včetně mobiláře byl představen na stránkách Časopisu českého lékárnictva (1937).

ASPECTS OF TRANSYLVANIAN ETHNOMEDICINE IN EUROPE – OVERVIEW

NÓRA PAPP¹, TÜNDE DÉNES¹, MÓNKA TÓTH¹, SÁMUEL GERGELY BARTHA¹, KINGA GYERGYÁK¹, RITA FILEP¹, DÓRA CZÉGÉNYI²

¹Institute of Pharmacognosy, University of Pécs, Pécs, Hungary

²Department of Hungarian Ethnography and Anthropology, University of Babeş-Bolyai of Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, Romania

e-mail: nora4595@gamma.ttk.pte.hu

Traditional knowledge on plants' use can be related to archaic healing practices in Transylvania, extended part of Romania. The country is inhabited by Székelys, Csángós, Hungarians, and Romanians.

The first herbal books have been published from the 16th century followed by ethnobotanical surveys conducted in various regions of the country. The results of new trips started in the 1960's have been described in Hungarian and Romanian in journal papers, monographs, and books. In these works data are presented on the local ethnomedicinal use of plants and their role as food, fodder, beliefs and various customs. Traditional knowledge of rural people is based on their own experiences using drugs of plant, animal and mineral origin in both human and veterinary medicine.

Recently, Transylvanian ethnobotanical data take a small part compared with other European countries based on data retrieved from Scopus (1992–2014).

Our inventories started in 2007 focus on the documentation and preservation of local elements in 21 villages of the country, as well as on the study of new plant species for further laboratory analyses. Compared our ethnobotanical data with other European records, *Ajuga reptans*, *Anthyllis vulneraria*, *Fuchsia* sp., *Galium mollugo*, *Impatiens noli-tangere*, *Lilium candidum*, *Ononis arvensis*, *Plantago media*, *Rhinanthus serotinus*, and *Veronica beccabunga* were selected for histological, phytochemical, antioxidant, and antimicrobial studies using different techniques. The records can be published in comparison of earlier Transylvanian data and those of other European countries highlighting the similarities and differences in this field.

The experiments aimed at the analysis of the ethnomedicinally used plant parts which provided new data for their possible role in the recent phytotherapy. The surveys underline the significance of plants' role in home treatments which continuously decreased because of the migration and the diminishing interest of youth in the country. Consequently, data preservation is of pivotal importance in the region in our days.

This work was supported by the OTKA (Hungarian Scientific Research Fund) grant (PD 108534).

BILATERÁLNÍ SYMPOZIA Z DĚJIN FARMACIE NDR-ČSSR V LETECH 1980–1990

LADISLAV SVATOS

České farmaceutické muzeum, středisko Univerzity Karlovy, Farmaceutické fakulty v Hradci Králové

e-mail: svatos@faf.cuni.cz

Od samého vzniku vyvíjela Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti snahu o začlenění do mezinárodního vědeckého života. Éru uvolněného konce šedesátých let 20. století uzavřelo zorganizování mimořádně úspěšného mezinárodního kongresu z dějin farmacie v Praze v roce 1971, ale za nastupující normalizace přestaly být úzké kontakty s kapitalistickou cizinou žádoucí. Nově tedy byla prioritou spolupráce se zeměmi socialistickými. Již v roce 1972 byla uzavřena spolupráce mezi ČFS a Pharmazeutische Gesellschaft der DDR o bezplatné výměně odborníků a alespoň jako proklamace zaznívaly výzvy ke spolupráci na řadě konferencí.

Pro náš obor měla význam schůzka zástupců sekcí pro dějiny farmacie na II. kongresu PhG DDR v roce 1976, kde byla mezi zástupci čtyř socialistických zemí uzavřena dohoda o pravidelných schůzkách a pořádání společných symposií. Realizováno to však bylo jen mezi NDR a ČSSR. Věc se dále posunula na XVII. symposiu z dějin farmacie v Plzni, kde bylo rozhodnuto o uspořádání společného symposia v roce 1980.

Klíčovými osobami a koordinátory byli z české strany Václav Rusek a z Německa Jürgen Schröder. Z české strany bylo vedle několika málo profesionálních historiků značně využíváno práce takzvaných lékárníků-historografů.

První symposium se konalo v Chotěbuzi v říjnu 1980 a mělo téma *O pěstování tradic ve farmacii*. Pod to se skryla široká paleta námětů od dějin školství a institucí, přes portréty osobností po farmaceutickou muzeologii. Česká strana přispěla do programu 20 přednáškami a Václav Rusek zde také instaloval sbírku 289 knižních značek farmaceutů pod názvem Exlibris Pharmaceutica. Druhé symposium se konalo v roce 1982 v Hradci Králové a bylo uspořádáno v úzké spolupráci se zdejší farmaceutickou fakultou. Tématem byl *Vývoj farmacie v nejnovější době (1918–1980)*. Připraveno bylo 25 přednášek a 11 plakátových sdělení. Přednášky byly rozděleny do bloků – Léčiva, lékové přípravky a jejich výroba; Námořní a vojenská farmacie; Kontrola léčiv, lékových přípravků a léků; Velkoobchod s léčivými a lékovými přípravky; Lékárenství; Organizace a řízení farmacie; Farmacie v literatuře a umění; Farmaceutické školství a Farmaceutická muzeologie. V rámci doprovodného programu probíhala v Krajském muzeu východních Čech výstava Kouzlo apatyky.

Třetí symposium se konalo v září 1985 v Greifswaldu a hostila ho Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald. Tématem bylo *40. výročí vítězství nad hitlerovským fašismem – předpoklad rozvoje socialistického lékárnictví*. Stalo se asi politicky nejangažovanější akcí svého druhu. Nezvykle se účastnili zástupci vládních a jiných organizací – zástupce ministerstva zdravotnictví NDR Ulrich Schneidewind, vedoucí oddělení farmacie MZD

NDR H. Möller, ředitel Ústředního ústavu lékárenství a zdravotnické techniky ve Frankfurtu nad Odrou H. Butthut. Z Československa pak hlavní lékárník MZD ČSR Vladimír Jeřábek a šéfredaktor Farmaceutického obzoru Imrich Kondel. Lze říci, že z odborného hlediska šlo o znatelný regres.

Čtvrté sympozium uspořádala československá strana v září 1988 v Čeladné-Podolánkách. Organizace se chopili severomoravští lékárníci v čele s aktivním lékárníkem-historiografem Jiřím Velkoborským. Tématem byla *Farmacie v lidovém léčitelství*. Začaly se projevat určité limity akce – převis zájmu začal překračovat možnosti, zároveň farmaceutická společnost nemohla navýšit financování.

Poslední sympozium se konalo v květnu 1990 v Garzau u Berlína a bylo věnováno *Postavení lékárníka ve společnosti 19. a 20. století*. Bylo znatelně menší – asi 65 účastníků, ale otevřelo se dalším zahraničním hostům.

Navštívil ho Yngve Torud, tehdejší předseda Mezinárodní společnosti pro dějiny farmacie, kurátor Deutsches Apotheken-Museum v Heidelbergu Wolf-Dieter Müller-Jahncke a delegace polských historiků. Další sympozium plánované na rok 1994 se již neuskutečnilo.

Bilaterální sympozia NDR – ČSSR patřila k vrcholným fórům farmaceutické historiografie v obou zemích a byla to jediná dlouhodobě funkční spolupráce československých historiků farmacie se zahraničím. V nové době po roce 1989 však již nebyla udržitelná. V Československu byla oslabena členská základna Společnosti, rozpadlo se hnutí lékárníků-historiografů, v Německu došlo ke sjednocení NDR a NSR a v jeho důsledku ke změnám v organizaci oborových a společenských organizací. Další vývoj směřoval ke standardnímu zapojení do mezinárodních organizací, především do Mezinárodní společnosti pro dějiny farmacie.

LXIV. sympozium z historie farmacie a veterinární medicíny Praha, 1. listopadu 2017

ŽIDOVŠTÍ FARMACEUTI NA PODKARPATSKÉ RUSI V LETECH 1920–1946

TOMÁŠ ARNDT

Katedra sociální a klinické farmacie, Univerzita Karlova, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové
e-mail: arndttomas66@gmail.com

Podkarpatská Rus byla v letech 1920–1939 součástí Československa jako jedna ze spolkových zemí (od října 1938 do března 1939 byla autonomní součástí Československa). V letech 1939–1945 byla okupována Maďarskem, v roce 1946 se po dohodě mezi ČSR a SSSR stala součástí Sovětského svazu jako jedna z oblastí Ukrajinské SSR.

V letech 1920–1939 se na jejím území lékárenství řídilo legislativou, ještě převzatou z období před rokem 1918, kdy bylo součástí Uherského království (stejně jako Slovensko). V oblasti zdravotnictví platil *Zákon o usporádání zdravotnictví*, vyhlášený v roce 1876 a v lékárnách se stále používal uherský lékopis *Pharmacopoea Hungarica* (jeho třetí vydání z roku 1909).

Na území Podkarpatské Rusi nepůsobila na rozdíl od českých zemí žádná lékárenská grémia. Organizačně zde zastřešoval lékárníky „Svaz Podkarpatoruských lékárníků“ se sídlem v Užhorodě. V Praze působil ještě Akademický spolek lékárníků ze Slovenska a Podkarpatské Rusi (*Akademischer Pharmazeutenverein aus der Slowakei und Podkarpatská Rus*). Velký počet lékáren se nacházel v největších městech – Berehovu (4 lékárny), Chustu (3), Mukačevě (7) a Užhorodu (7). V zemi bylo i několik židovských firem, které se věnovaly obchodně i sortimentu lékáren („Berho“ Berehovo nebo „Samuel Blum“ Mukačevo).

V roce 1930 žilo na Podkarpatské Rusi podle sčítání lidu 102542 osob podle víry (14,4%). Řada Židů odtud při-

cházel studovat farmacii do Prahy. V letech 1918–1939 na Univerzitě Karlově studovalo 24 studujících (9,8 % všech židovských studentů) a na Německé univerzitě 92 studujících (26,98 % všech židovských studentů). Ze zjištěných židovských absolventů studia farmacie celkem (z obou univerzit v počtu 425 osob) jich bylo 73 z Podkarpatské Rusi.

Identifikoval jsem 26 židovských farmaceutů z Podkarpatské Rusi, kteří působili v lékárnách v ČSR ve třicátých letech 20. století. Jedenáct z nich bylo majiteli lékáren, jeden spolumajitelem, jeden provizorem, tři odpovědnými správci a jedenáct z nich bylo kondicijními (zaměstnanými) farmaceuty. Z 54 lékáren existujících v roce 1937 na Podkarpatské Rusi jsem identifikoval jedenáct ve vlastnictví židovských lékárníků, v dalších čtyřech lékárnách pracovali židovští farmaceuti ve funkci odpovědného správce nebo provisorů. PhMr. Bohumil Špaček ve svém článku v roce 1933 uvedl, že Židé vlastní 24 lékáren bez dalšího upřesnění.

Dne 18. března 1939 obsadilo maďarské vojsko i zbytek území bývalé Podkarpatské Rusi a přičlenilo ji (s územím již dříve získaným 2. listopadu 1938 první vídeňskou arbitráží) k Maďarskému království. Podkarpatská Židé tak začali podléhat protizidovským zákonům platným v Maďarsku od let 1938 a 1939.

Místní úřady v roce 1939 vyzvaly židovské majitele lékáren, aby do 2 let odevzdali svoje lékárny do rukou jejich „árijských“ kolegů. Dvouletá lhůta byla postupně prodloužena na 5 let. Židovské lékárny byly rozděleny do kategorií, podle kterých měla postupně probíhat jejich arizace. První etapa začala v květnu 1943, nicméně majitelé lékáren, které byly vybrány do této etapy, měli ještě půl roku po doporučení úředního výnosu na prodej lékárny. V dubnu 1944 vyšlo v Maďarsku nařízení, které zakazovalo Židům vlastnit lékárny, do 5. června 1944 měl být ukončen celý proces arizace lékáren. Tragické okolnosti po okupaci Maďarska německými vojsky v březnu 1944 učinila tento postup bezpředmětným.

Po okupaci Slovenska německým vojskem v srpnu 1944 během 3 týdnů (15. května až 7. června 1944) bylo téměř celé židovské obyvatelstvo Zakarpátí (kolem 110 000 osob) odvezeno transporty do Osvětimi, kde byli krátce po příjezdu zavražděni. Poblíže městečka Pusztafám proběhl masakr židovského pracovního komanda. Mezi 216 oběti bylo osm židovských farmaceutů z předválečné ČSR (čtyři ze Slovenska a čtyři z Podkarpatské Rusi).

Po válce někteří farmaceuti původem z Podkarpatské Rusi využili právě kooptace a začali pracovat v lékárnách v českém pohraničí, které byly v národní správě po odsunu původních německých majitelů (jako příklad lze uvést PhMr. Mikuláše Márošioho ve Šluknově).

Z LÉKÁRNY DO KUCHYNĚ: DĚJINY KÁVY VE STŘEDNÍ EVROPĚ V RANÉM NOVOVĚKU

KAREL ČERNÝ

Ústav dějin lékařství a cizích jazyků, Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta

e-mail: karel.cerny@lfl.cuni.cz

Literatura se shoduje, že nejstarší Evropanem sepsaná zpráva o kávě se nachází v cestopise lékaře Leonharda Rauwolfa. Nedlouho po Rauwolfovi se o kávě zmínil ve dvou knihách Prospero Alpini, jenž působil na konci 16. století na pozici lékaře benátské ambasády v Káhiře a později řada dalších autorů. Tímto vstoupila káva do evropské odborné literatury.

Jak to však bylo s kávou u nás? Nejstarší doklad je nutné v tomto případě hledat v archeologických pramenech. V uplynulém desetiletí totiž došlo k průzkumu klenebních zásypů ve Vladislavském sále pražského hradu a při tomto výzkumu byla objevena řada biologických zbytků. Jejich analýzou se zabýval kolektiv paleobotaniků z Jihočeské univerzity a při té příležitosti se podařilo objevit jedno jediné zrnko kávy. Nález je datován do poměrně širokého období od konce 16. do poloviny 17. století, ale i při konzervativní interpretaci ukazuje, že káva byla v Čechách dostupná ve stejnou dobu jako v rozvinutých zemích západní Evropy.

Hledat kávu v českých písemných pramenech je těžké, navíc se traduje řada omylů, které dějiny kávy provázejí. Vrcholem českých zpráv o kávě je monografie profesora pražské lékařské fakulty Leonarda Ferdinanda Meissnera z Löwenberku nazvaná *O užívání a nadužívání kávy, čokolády, čaje a tabáku* z roku 1720. Je z ní zcela zřejmé, že byl příznivcem a pijákem kávy a věděl, o čem hovoří.

Za téměř jedno a půl století od první evropské zmínky o kávě tedy tento nápoj urazil pozoruhodnou cestu od kuriozity, která byla exotickou součástí života v dalekých zemích, přes substanci prodávanou v lékárnách a doporučovanou lékaři až k předmětu každodenní konzumace.

INHALAČNÍ ANESTETIKA V HISTORICKÉM PŘEHLEDU

ROBERT JIRÁSEK

Premediapharm s. r. o., Praha

e-mail: robert.jr@centrum.cz

Objev a zavedení celkové inhalační anestezie do běžné medicínské praxe umožnilo účinně bojovat proti utrpení, kterému byli dosud vystavováni všichni pacienti postupující sebemenší chirurgický zákrok. Odstartovala nová éra, ve které bylo možné pronikat do lidských útrobu a uzdravit ty, kteří ještě nedávno neměli šanci na záchranu. Klíčovou roli sehrály zejména dvě volatilní látky, a to éter a chloroform, přičemž letos uplynulo 170 let od použití éteru jakožto anestetika u nás. Paradoxem zůstává, že přesný mechanismus účinku inhalačních anestetik není dodnes znám.

Přestože byl dietyléter poprvé syntetizován Valeriem Cordem v 16. století a jeho anestetické účinky pozoroval již Paracelsus (1493–1541), trvalo do roku 1842, než jej venkovský lékař C. Long použil ke znečtivění u člověka. „Dopltil“ na to, že svou zkušenost následně nepublikoval, a tak byl v prvenství zastíněn Thomasem W. Mortonem a Charlesem T. Jacksonem, kteří éterovou narkózu demonstrovali veřejně (1846). Nedlouho po nich byl éter podán i v Brně a Praze (1847, Celestýn Opitz). V roce 1847 se začal používat též chloroform (J. Simpson) syntetizovaný Liebigem v roce 1831, proslavený použitím při porodu syna královny Victorie Eduarda VII. (1853). Obě těkavá anestetika však nebyla ideální a vykazovala nežádoucí účinky. Taktéž se různě kombinovala a doplňovala dalšími látkami (etylchlorid, rajský plyn). Vývojem a obměnami prošly i přístroje a zařízení určená k podávání inhalační anestezie (Esmarchova a Schimmelbuschova maska, Ombredanneův aparát) a spektrum léčiv (Extr. belladonnae, atropin, paraldehyd, morfin, pethidin aj.) aplikovaných v rámci předoperační přípravy (tzv. premedikace).

BRNĚNSKÁ FARMACIE VE VÝTVARNÉM DÍLE

LIBOR NOVÁČEK

Klub dějin veterinární medicíny a farmacie VFU Brno

V příspěvku autor přináší přehled nejznámějších výtvarných děl, která mají vztah k brněnskému farmaceutickému studiu (na Masarykově univerzitě v letech 1945–1960 a na Veterinární a farmaceutické univerzitě Brno od roku 1991) a významným osobnostem obou fakult. Absolventi farmaceutického studia na Masarykově univerzitě byli promováni v auditoriu maximu budovy Právnické fakulty, které zdobí monumentální obraz Antonína Procházky *Prometheus přináší lidstvu oheň* (1938). Podobně i aulu VFU Brno zdobí velkolepé výtvarné dílo *Vítězové nad nakažlivými nemocemi* z roku 1984 od malíře Františka Romana Dragouna. Významné události v životě obou brněnských farmaceutických škol byly příležitostí pro vydání grafických listů s farmaceutickou tematikou, například od autorů Eduarda Miléna, Vlada Růžičky, Jiřího

Latiniho, Pavla Braunera. Zajímavá je též drobná grafika jako výsledek studentské tvořivosti (např. karikatura doc. B. Melichara) nebo ex libris. Sbíрку ex libris začal budovat brněnský lékárník PhMr. J. Čižmář a následně brněnský absolvent a učitel doc. V. Rusek. Autor sám navrhl

několik tiskových listů České pošty (např. u příležitosti výročí narození G. J. Camela a vydání učebnice *Chemická léčiva*) a ex librisů s tematikou chemie a farmacie (např. Paracelsus a chemická léčiva – ex libris z chemických prvků).